

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มานุษยวิทยาเป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับมนุษย์ มีเนื้อหาสาระและขอบเขตของการศึกษาคครอบคลุมประเด็นและคำถามเกี่ยวกับตัวมนุษย์ คำถามเริ่มตั้งแต่ประเด็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของมนุษย์ และสังคมวัฒนธรรม มนุษย์เริ่มปรากฏตัวบนโลกตั้งแต่เมื่อใด บรรพบุรุษของมนุษย์ยุคแรกมีลักษณะทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมอย่างไร สังคมเริ่มแรกอยู่ที่ไหน ไปจนถึงประเด็นคำถามที่ว่า ทำไมมนุษย์จึงได้พัฒนาลักษณะการรวมกลุ่ม โครงสร้างสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภาษาที่แตกต่างกันออกไป ความแตกต่างเหล่านี้เป็นผลมาจากปัจจัยอะไร และมีพัฒนาการอย่างไร เป็นต้น ดังนั้น มานุษยวิทยาจึงเป็นผลของความพยายามรูปแบบหนึ่ง ที่จะตอบปัญหาข้อสงสัยของมนุษย์เกี่ยวกับตนเองหรือทูตต่าง ๆ ก็คือ มานุษยวิทยาเป็นวิชาที่สนใจศึกษาประเด็นปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับมนุษย์นั่นเอง (ยศ สันตสมบัติ, 2540: 1-2)

อาจกล่าวได้ว่า มานุษยวิทยาเป็นการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในขอบข่ายที่กว้างขวางมากและสนใจพฤติกรรมทุก ๆ ด้านเป็นส่วนรวม ซึ่งเดิมนักมานุษยวิทยาจะศึกษาสังคมวัฒนธรรมอย่างธรรมชาติ โดยการสังเกตและมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดและพยายามไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือชี้แนะการเปลี่ยนแปลงใด ๆ โดยนักมานุษยวิทยามักพยายามทุกวิถีทางที่จะหลีกเลี่ยงการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสังคมที่ตนเข้าไปศึกษา เพราะถือว่าควรรักษาสถานภาพเดิมของสังคมนั้น ๆ ไว้ แต่นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 นักมานุษยวิทยาได้เข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาในเมืองและประเทศด้อยพัฒนามากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากชนเผ่าดั้งเดิมหรือสังคมชนเผ่าขนาดเล็ก ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโลกไปแล้ว หรือกล่าวได้ว่าชนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งกลายเป็นสังคมชานาและบางส่วนอพยพเข้าสู่เมืองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเมืองที่ซับซ้อน ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม เป็นต้น (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2536: 3) ในการศึกษาสังคมเมืองได้มีการศึกษาในหลายสาขาวิชาทั้งด้านรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์และสังคมวิทยา เป็นต้น ทั้งนี้รวมถึงสาขามานุษยวิทยาโดยนักมานุษยวิทยาได้หันมาศึกษาสังคมที่ซับซ้อนและปัญหาของสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น

การศึกษาสังคมเมืองของนักมานุษยวิทยา จะมุ่งเน้นกลุ่มคนในสลัมและชนกลุ่มน้อยในสังคมเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่นักมานุษยวิทยาเริ่มหันมาสนใจเป็นกลุ่มคนที่เกิดขึ้นจากความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศ หรือเป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะเฉพาะ

นักมานุษยวิทยามักเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับกลุ่มคนเหล่านี้เพื่อศึกษา เรียนรู้และทำความเข้าใจ วัฒนธรรมของพวกเขา ทั้งนี้การศึกษาวิจัยอาจเกิดจากความสนใจในแง่มุมและบริบทที่แตกต่าง กันเช่น โสเภณี คนติดยาเสพติด เด็กเร่ร่อน คนรักร่วมเพศ เป็นต้น ทำให้งานทางมานุษยวิทยาใน ปัจจุบันมีความหลากหลายมากขึ้น

ที่ผ่านมา การขยายตัวของระบบทุนนิยมในระดับโลกที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ภายหลังจาก สงครามโลกครั้งที่ 2 นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนา ที่ใช้ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อความทันสมัยหรือการพัฒนาไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมในหลาย ประเทศ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2535: 45) และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เกิดขึ้นในประเทศไทย เช่นเดียวกัน จะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคมของประเทศไทย เกิดขึ้น อย่างมากนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีนโยบายเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก โดยการเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศและ มีการประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อใช้เป็นหลักในการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจของ ประเทศ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2535: 81) และนับตั้งแต่มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ขึ้นเศรษฐกิจของประเทศไทยมีแนวโน้มการพัฒนาไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่อย่างสูง เมื่อ พิจารณาจากอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อัตราการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมตลอด จนมูลค่าสินค้าอุตสาหกรรมที่ส่งออก ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่มีสัดส่วนที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตามท่ามกลางความเจริญรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจ ก็ได้ปรากฏปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง รุมล้อมอยู่รอบด้านตามมา ปัญหาสังคมที่สำคัญได้แก่ ปัญหาโสเภณี ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาแรงงานเด็ก ปัญหาทางจิตใจและศีลธรรม ปัญหาทางการเมืองที่สำคัญได้แก่ การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง สำหรับปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ชัดเจนคือ ช่องว่าง ของรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจน (เรื่องเดียวกัน, 2535: 98) ทั้งนี้รวมไปถึงช่องว่างระหว่างเมือง กับชนบท

ในรอบยี่สิบปีที่ผ่านมา การอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินจากชนบทสู่เมืองที่ เพิ่มขึ้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงภาวะล้มละลายของระบบเศรษฐกิจและการผลิตในชนบท ระบบตลาดหรือการผลิตเพื่อการค้าที่เข้ามาปะทะประสานกับการผลิตแบบเลี้ยงตนเอง ทำให้ชาว ไร่ชาวนามักตกเป็นเบี้ยล่างของการควบคุมราคามลผลผลิตโดยพ่อค้าคนกลางและตลาดโลก ในขณะที่ เดียวกันอำนาจในการตัดสินใจ การพึ่งตนเองและอำนาจต่อรองลดลง ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นผนวก กับสินค้าฟุ่มเฟือยที่เข้ามาพร้อมกับวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้ชาวไร่ชาวนาต้องพยายามดิ้นตัว ยกฐานะของตนเองและถลำลึกลงสู่วัฏจักรแห่งการกู้หนี้ยืมสิน ภาวะการล้มละลายของระบบ

เศรษฐกิจในชนบทเกิดขึ้น ปัญหานี้สืบเนื่องจากการสูญเสียที่ดินทำกิน ภาวะว่างงานในภาคเกษตรกรรมประกอบกับการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และขนาดกลางในเมืองและความต้องการแรงงานราคาถูก ทำให้การอพยพโยกย้ายถิ่นทำกินเพื่อเข้ามาหางานทำในเมืองกลายเป็นทางเลือกสุดท้ายที่หลงเหลืออยู่ (ยศ สันตสมบัติ, 2535: 129-130)

อย่างไรก็ตามทางเลือกหนึ่งของคนหางานทำในเมืองคือ การมาหางานทำในเขตนิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ส่วนมากอยู่แถบชานเมือง และเขตนิคมอุตสาหกรรมนวนครเป็นเขตนิคมอุตสาหกรรมแห่งหนึ่งในเขตปริมณฑลที่มีคนหางานจำนวนมากเข้ามาแสวงหางานทำ แต่ปรากฏว่าคนเหล่านี้บางส่วนได้เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือในภาคเศรษฐกิจในระบบ (Formal Sector) และบางส่วนต้องทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) ทั้งนี้อาจเป็นด้วยคนเหล่านี้ยังขาดคุณสมบัติบางประการในการเข้าไปทำงานในภาคเศรษฐกิจในระบบหรือมิฉะนั้นอาจเป็นเพราะการขยายตัวของงานในภาคเศรษฐกิจในระบบไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถรองรับคนงานได้ทั้งหมดก็เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะเศรษฐกิจถดถอยของประเทศไทยและการประกาศลดค่าเงินบาทในปี พ.ศ. 2540 ทำให้ประเทศไทยต้องขอความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ โดยกองทุนการเงินระหว่างประเทศได้ให้เงินกู้ยืมและตั้งเงื่อนไขในการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ เหตุการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นกับอีกหลายประเทศด้วย เช่น อินโดนีเซีย เกาหลีใต้ จากภาวะเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้การจ้างงานในภาคเศรษฐกิจในระบบลดน้อยลง อัตราการว่างงานเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการปิดกิจการของสถาบันการเงิน การปิดกิจการในภาคธุรกิจเอกชน เป็นต้น แต่จุดที่น่าสนใจศึกษาคือในปัจจุบันนอกจากกล่าวได้ว่า “เศรษฐกิจนอกระบบ” ได้มีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตและการพยุ่งตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยเหตุนี้การทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบไม่ว่าจะเป็นสาขาอุตสาหกรรม การผลิตหรือการบริการ จึงได้รับความสนใจและถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณากันอย่างจริงจัง สังเกตได้จากการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ทั้งจากภาครัฐบาลและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

การศึกษาเกี่ยวกับการทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ เป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นระดับครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ เป็นกิจการขนาดเล็ก มีการลงทุนและใช้ทักษะน้อย ไม่มีผลต่อการรวมรายได้ประชาชาติ แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพหาบเร่แผงลอย เป็นอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบอาชีพหนึ่งในหลายอาชีพ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นการประกอบอาชีพอิสระอาชีพหนึ่งที่น่าศึกษา เพราะเป็นความพยายามทำธุรกิจส่วนตัวท่ามกลางข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคของคนอพยพและคนจนในเมือง ประกอบกับเป็นการดำเนินการของกลุ่มคนงานที่ไม่สามารถทำงานในภาคเศรษฐกิจในระบบได้ ทั้งนี้อาจเนื่อง

มาจากคนกลุ่มนี้มีระดับการศึกษาต่ำ ขาดทักษะและขาดเงินทุน เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนด้อยโอกาสในสังคมหรือกลุ่มคนชายขอบ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคืออาชีพหาบเร่แผงลอยเมื่อพิจารณาแล้วเป็นระบบเศรษฐกิจย่อยส่วนหนึ่งภายในระบบเศรษฐกิจใหญ่ที่ได้ทำหน้าที่สำคัญ เช่น เป็นแหล่งกระจายสินค้าและบริการ เป็นแหล่งผลิตสินค้าและบริการ และเป็นแหล่งรองรับคนงาน เป็นต้น ดังนั้นอาชีพหาบเร่แผงลอย จึงควรได้รับความสนใจศึกษาให้มากขึ้น ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาเรื่องผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอยไว้บ้าง แต่ยังมีการศึกษาเรื่องนี้ไม่มากนัก จึงควรจะมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพนี้ เพื่อเป็นประโยชน์และส่งเสริมพัฒนาการทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิต สภาพเศรษฐกิจและสังคมของผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอย
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอย
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพหาบเร่แผงลอยซึ่งเป็นอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบกับภาคเศรษฐกิจในระบบ

สมมุติฐานการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยได้กำหนดสมมุติฐานการวิจัยไว้ดังนี้

1. การปรับตัวในภาคเศรษฐกิจนอกระบบของผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอยคือ การปรับวิถีชีวิตแบบชนบทไปเป็นแบบเมือง
2. กิจกรรมภาคเศรษฐกิจนอกระบบ มีส่วนช่วยส่งเสริมและสนับสนุนภาคเศรษฐกิจในระบบ

แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. ทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่นิยม (Structural - Functionalism)
 แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliff-Brown) (อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2540: 29) ได้กล่าวถึงแนวคิดแบบหน้าที่นิยม เป็นการมองสังคมโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต (organism)

ตัวอย่างเช่นร่างกายของคนเราประกอบด้วยระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ซึ่งแต่ละระบบก็มีโครงสร้างและหน้าที่ของตนเอง เช่นระบบย่อยอาหารประกอบด้วยอวัยวะส่วนต่าง ๆ เช่น กระเพาะ ลำไส้ ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่ย่อยอาหารเป็นของเหลวและดูดซึมไปตามเส้นเลือดเป็นต้นทุก ๆ ระบบภายในร่างกายจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ร่างกายมีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข หากระบบใดหยุดทำหน้าที่ก็จะทำให้เกิดอาการผิดปกติของร่างกาย สังคมก็เช่นเดียวกัน ประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง ฯลฯ ซึ่งแต่ละระบบจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น แรคคิลฟี่ บราวน์ ได้นำเอามโนทัศน์เรื่อง หน้าที่ (Function) มาจาก เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) โดยนำมาใช้ผสมกับมโนทัศน์เรื่องโครงสร้างสังคม ศึกษาโครงสร้างของสังคมหรือความสัมพันธ์ของคน โดยดูหน้าที่ของพฤติกรรมต่าง ๆ ว่า มีส่วนช่วยในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและรักษาความสมดุลของสังคมได้อย่างไร ตัวอย่างเช่น การอธิบายพิธีกรรม ความเชื่อและเทพนิยายต่าง ๆ ของชาวอินคาว่า เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาซึ่งมีหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้างอารมณ์ร่วมและช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี กล่าวอีกนัยหนึ่งคือพิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยนำารักษาความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างสมาชิกสังคม ส่วนการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจนั้น เป็นหน้าที่รองลงมาของพิธีกรรม

เอมิลล์ เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) (อ้างถึงใน นิยพรรณ วรรณศิริ, 2540: 108) ได้กล่าวถึงลักษณะการเคลื่อนไหวและไม่หยุดนิ่ง (dynamics) ของสังคมหรือ "การเคลื่อนไหวที่สมดุลย์" (moving equilibrium) ว่าสังคมหนึ่งประกอบขึ้นด้วยโครงสร้างต่าง ๆ โครงสร้างของสังคมก็คือ ส่วนประกอบของสังคมนั้นเอง แต่ละโครงสร้างจะทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กัน ถ้าขาดโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งก็จะล้มหรือล่มสลาย หรือหากโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งทรุดโทรมหรือเสื่อมสลายลง โครงสร้างนั้นก็ทำหน้าที่ไม่ได้ดี จะเป็นผลตกกระทบไปถึงโครงสร้างอื่น ๆ เป็นลูกโซ่ สุดท้ายทำให้สังคมนั้นเสื่อมทรามหรือล่มสลายลงไป แต่ในความเป็นจริงแล้วสังคมจะไม่เคยล่มสลายเลย มันมีวิธีการปรับตัวของมันเองได้ กล่าวคือ เมื่อโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งของสังคมเกิดเสื่อมทรามลงและทำงานล้มเหลวหรือบกพร่องไป สังคมจะหยุดชะงักระยะหนึ่งและจะมีการเยียวยารักษาหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างนั้นให้ทำหน้าที่ได้ดีดังเดิมเสียก่อน สังคมจึงก้าวเดินต่อไป สังคมจะมีการขยับปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่บกพร่องเสมอ สังคมจึงไม่ตาย แต่อาจเกิดการชะงักกันไปชั่วระยะเวลาหนึ่งก่อนจะก้าวเดินต่อไป ลักษณะนี้เป็นการปรับสมดุลย์ของตัวเอง

แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliff-Brown) (เรื่องเดียวกัน, 2540: 108-109) กล่าวว่า สังคมเปรียบเหมือนอินทรีซึ่งมีชีวิต มีการเกิด เจริญเติบโต อาพาธเจ็บป่วยได้ เยียวยารักษาได้ เมื่อหายแล้วก็จะก้าวเดินต่อไปได้ ร่างกายมนุษย์มีอวัยวะเป็นส่วนประกอบเพื่อการคงอยู่ สังคมก็มีโครงสร้างเพื่อการดำรงตน ทั้งอวัยวะของคนและโครงสร้างของสังคมต่างก็ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันเพื่อผดุงร่างกายและสังคม หากสังคมเกิดความขัดแย้งกันในโครงสร้างอันเนื่องมาจากการขัดกันในการทำหน้าที่ที่ไม่สอดคล้องกัน ทำให้สังคมชะงักงันหรือพัฒนาไปได้ช้า สังคมก็จะหาทางแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างของตนเองเพื่อดำรงอยู่หรือพัฒนาก้าวหน้าต่อไป ร่างกายมนุษย์นั้นเมื่อเจ็บป่วยลงสามารถเยียวยาได้เช่นกัน อวัยวะในร่างกายบางส่วนก็สามารถปรับเปลี่ยนและแทนที่ได้แต่ก็ทำไม่ได้ทั้งหมดทุกส่วน โครงสร้างหลัก ๆ ไม่สามารถจะเปลี่ยนได้ เช่น ตับ ลำไส้ สมอง ฯลฯ เป็นต้น คนจึงตายได้ สังคมหลังจากที่ได้ปรับตัวให้พัฒนาขึ้นแล้ว สังคมก็จะก้าวเดินต่อไปได้

การทำงานไม่ประสานสอดคล้องกันของร่างกายของสิ่งมีชีวิตจะเห็นได้จาก การที่ร่างกายของสิ่งมีชีวิตที่เกิดโรคภัยไข้เจ็บจนทำหน้าที่ประสานกับอวัยวะอื่นไม่ได้ เช่น หัวใจเกิดโรคไม่สามารถสูบฉีดโลหิตได้ โลหิตก็ไม่ไปหล่อเลี้ยงร่างกาย ร่างกายก็ล้มเจ็บหรือตายไป ส่วนการทำงานไม่ประสานสอดคล้องของสังคม ทำให้สังคมชะงักงันจะเห็นได้จาก การที่นักการเมืองไม่ทำหน้าที่ที่พึงทำ นักการเมืองโกงบ้านเมือง นักการเมืองทะเลาะเบาะแว้งไม่ทำงาน ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำลง คนยากจนลง ไม่มีงานทำ เด็ก ๆ ไม่ได้รับการศึกษา ประชาชนหันไปพึ่งไสยศาสตร์ สุดท้ายก็จะเลือกผู้แทนที่แจกของแจกเงินเข้ามาบริหารบ้านเมืองอีก บ้านเมืองก็จะเสื่อมทรามลง จนในที่สุดก็เกิดการปฏิวัติรัฐประหารขับไล่่นักการเมืองออกไป เปลี่ยนผู้บริหารบ้านเมืองเสียใหม่ เพื่อให้บ้านเมืองพัฒนาต่อไป สังคมจึงไม่ล่มสลายลงไป สังคมอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปแบบใหม่ที่คนในสังคมปรารถนา นี่คือนิยามที่สามารถอธิบายแนวคิดของ แรดคลิฟฟ์ บราวน์

ในการศึกษานี้เป็นการศึกษาอาชีพหาบเร่แผงลอยซึ่งเป็นอาชีพหนึ่ง ในหลายอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบในฐานะที่เป็นระบบเศรษฐกิจย่อยระบบหนึ่งในระบบเศรษฐกิจใหญ่ ทำหน้าที่สำคัญ เช่น การรองรับคนงานไร้ทักษะฝีมือหรือคนงานบางส่วนที่ไม่ได้ทำงานในภาคเศรษฐกิจในระบบ เป็นแหล่งผลิตและเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ ซึ่งการแลกเปลี่ยนอาจจะเป็นการแลกเปลี่ยนที่ผู้บริโภคและผู้ผลิตเป็นชนชั้นเดียวกันหรือผู้บริโภคและผู้ผลิตเป็นบุคคลคนละชนชั้นกันก็ได้ เป็นต้น ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าว รวมไปถึงผลที่ได้รับจากความสัมพันธ์นั้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับความทันสมัย (Modernization)

Wilbert E. Moore (1965: 89) ได้ให้ความหมายของความทันสมัย (Modernization) คือ การเปลี่ยนแปลงของสังคมจากสังคมแบบประเพณีหรือสังคมแบบทันสมัยในระยะแรกมาเป็นสังคมแบบยุคใหม่ในเทคโนโลยีใหม่ ๆ และจัดองค์การสังคมอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ ซึ่งแสดงถึงลักษณะเศรษฐกิจที่เจริญก้าวหน้าและพัฒนาจนมีความมั่นคงทางการเมืองเหมือนประเทศตะวันตก

Tonnies and Durkheim (William G. Flanagan, 1995: 145-146) เข้าใจว่า ความทันสมัยเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เรียบง่ายไปสู่ความซับซ้อนและการพึ่งพากันในรูปแบบสมาคม การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อสังคมเริ่มหลุดพ้นจากเทคนิควิทยาการแบบประเพณี (tradition) ตลอดจนการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคมเดิมมาเป็นสังคมที่มีความทันสมัย (modernity) ดังนั้นสังคมแบบประเพณีและสังคมแบบทันสมัยเป็นเสมือนสิ่งตรงข้าม (polar opposites) โดยการเพิ่มขึ้นของข้างใดข้างหนึ่งเท่ากับลดของอีกข้างหนึ่ง ในแง่นี้ระหว่างสังคมที่แตกต่างกันจะมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันแต่ในท้ายที่สุดแล้วทุกสังคมจะผ่านขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลง (transformation) ไปสู่จุด ๆ เดียวกัน สังคมแบบประเพณีจะมีลักษณะตรงกันข้ามกับสังคมสมัยใหม่ กระบวนการของความทันสมัยเกี่ยวข้องกับกระบวนการเข้าสู่เศรษฐกิจแบบตลาด (market economy) ที่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการขยายตัวของระบบราชการ (bureaucracy) อัตราหนังสือเพิ่มขึ้น มีระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ อัตราของความไม่เท่าเทียมกันลดลง อัตราการเกิดและอัตราการตายลดลง ศาสนามีอิทธิพลน้อยลง มีระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยสูงขึ้นและท้ายที่สุดก็เข้าสู่กระบวนการกลายเป็นเมือง

แนวคิดความทันสมัยเห็นว่าการเจริญเติบโตของนครอย่างรวดเร็ว เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ เช่น การอพยพแรงงานชนบทเข้าสู่นครเป็นที่มาของความเจริญก้าวหน้า การจ้างงานในกิจการใหญ่ ๆ ในนครเชื่อมชนบทกับเมือง ในแง่ของการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความทันสมัย ผลสะท้อนคือความเจริญเติบโตทั้งเมืองและชนบท การพัฒนาการเปลี่ยนแปลงในอาชีพและการอพยพเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยเฉพาอย่างยิ่งเมื่อการจ้างงานขยายตัวในนครใหญ่ ๆ เท่ากับเป็นการดึงแรงงานส่วนเกินจากชนบทเข้าสู่ความเจริญด้วย นครจึงเป็นจุดศูนย์กลางของการกระจายตัวของนวัตกรรมใหม่ ๆ นอกจากนี้ในระบบนครของโลกจะพบว่าการเจริญเติบโตในรูปของการจัดลำดับชั้นเริ่มจากเมือง ที่เจริญสูงสุดมาถึเมืองที่เจริญน้อย ยิ่งเมืองมีขนาดใหญ่มากไหนดับของการส่งผ่านเทคโนโลยีก็จะมีมากยิ่งขึ้นเท่านั้น นครจึงเปรียบเสมือนเครื่องยนต์ของความเป็น

สมัยใหม่ นครเป็นแหล่งรวมของความหลากหลายในทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นลักษณะของนครสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็เป็นศูนย์กลางของการกระจายนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของกระบวนการกลายเป็นเมืองอาจพบกับอุปสรรคบ้าง เช่น การว่างงาน ความแออัดของประชากร แต่ในท้ายที่สุดแล้วทุกคนรวมทั้งผู้ที่ด้อยโอกาสก็จะได้รับผลประโยชน์จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของโอกาสในการมีชีวิตที่ดีขึ้น

ดังนั้นแนวการวิเคราะห์ความทันสมัยเห็นว่า การกลายเป็นเมืองทำให้เกิดการแพร่ขยายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้มีการจัดการตอบสนองทางสังคมเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (William G. Flanagan, 1995: 145)

การศึกษานี้เป็นการศึกษาอาชีพหาบเร่แผงลอย ซึ่งจากการพัฒนาประเทศ ทำให้เมืองมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและมีการอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองที่มีความเจริญก้าวหน้า สำหรับการเข้ามาทำงานในเมืองของแรงงานเหล่านี้ ส่วนหนึ่งได้เข้าไปทำงานในภาคเศรษฐกิจในระบบ และมีอีกส่วนหนึ่งได้เข้าไปทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมเมือง ดังนั้นอาชีพหาบเร่แผงลอยในฐานะที่เป็นเศรษฐกิจย่อยที่มีหน้าที่ในระบบเศรษฐกิจใหญ่ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าว รวมถึงผลที่ได้รับจากความสัมพันธ์โดยใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับความทันสมัยนั้น อาจมีอยู่ด้วยกันหลายประการ ดังนั้นโอกาสในการพัฒนาเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพยังมีอยู่ เพื่อให้ผู้ประกอบการอาชีพหาบเร่แผงลอย มีสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมเมืองและช่วยสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างอาชีพหาบเร่แผงลอยกับระบบเศรษฐกิจ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy)

ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2528: 13) ได้กล่าวถึง วิถีชีวิตของสังคมเมือง เป็นวิถีชีวิตของสังคมทันสมัย มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ พร้อม แต่เป็นชีวิตที่ดิ้นรนแข่งขันเพื่อการอยู่รอด และเพื่อสถานภาพที่สูงขึ้นในทางการเมือง คนเมืองใกล้ชิดศูนย์กลางการเมือง และมีความตื่นตัวทางการเมืองสูงในทางเศรษฐศาสตร์ วิถีชีวิตสังคมเมืองเป็นวิถีชีวิตทางธุรกิจ ในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง วิถีชีวิตเมืองเป็นวิถีชีวิตทุนนิยม ที่ต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของนายทุนและตลาด

ลักษณะทางเศรษฐกิจของเมือง เป็นเศรษฐกิจการค้าอุตสาหกรรม มีเทคโนโลยีการผลิตและการค้าที่ก้าวหน้าที่สุดของสังคม ในทางเศรษฐศาสตร์การเมืองเศรษฐกิจเมืองเป็นเศรษฐกิจทุนนิยม ที่ปัจจัยการผลิตอยู่ในมือของนายทุน ที่ชนชั้นคนงานเป็นผู้ทำการผลิตต่าง ๆ แต่ปราศจากปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง และการผลิตทุนนิยม เป็นการผลิตเพื่อแสวงหากำไรเท่านั้น

เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมศาสตร์ การวิเคราะห์มุ่งเน้นเรื่อง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นพิเศษ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการแบ่งปัน (สินค้า รายได้ บริการ) ดังนั้นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอาจเรียกได้รวม ๆ กันว่า ความสัมพันธ์ทางการผลิต ศูนย์กลางของเศรษฐศาสตร์การเมืองคือ ความสัมพันธ์ของชนชั้นและกลุ่มคนในสังคมซึ่งผูกพันกับผลประโยชน์ทางวัตถุขั้นพื้นฐานที่ขัดแย้ง (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2524 : 29) สรุปแล้ว การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์การเมืองคือ การวิเคราะห์ระบบนั่นเองในระบบนี้วิธีการผลิต (พลังการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตและระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต) ทำหน้าที่เป็นกระดูกที่ยึดส่วนต่าง ๆ ของระบบให้เชื่อมติดกันไว้เป็นโครงสร้างที่ถาวร ส่วนปัจจัยทางด้านการเมืองและสังคม ทำหน้าที่เป็นเลือดและเนื้อหล่อเลี้ยงระบบ ปรากฎการณ์วิธีการผลิตและโครงสร้างส่วนบนด้านต่าง ๆ (สังคมและการเมือง) รวมกันแล้วเรียกว่าระบบเศรษฐกิจสังคมหรือระบบสังคม (socio-economic formation or social system) ในระบบสังคมแต่ละแบบก็จะมีวิธีการผลิตของตนเอง และโครงสร้างส่วนบนด้านสังคมและการเมืองอันสอดคล้องซึ่งกันและกัน (เรื่องเดียวกัน, 2524: 13)

Andre Gunder Frank (William G. Flanagan, 1995: 147) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างนครกับชนบทว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงซูดริคเป็นลูกโซ่ ในความสัมพันธ์ดังกล่าว นครที่มีอิทธิพลจะเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจโลก จะกอบโกยผลประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของเมืองบริวาร ในวิธีเดียวกันเมืองบริวารก็จะซูดริคผลผลิตส่วนเกินจากศูนย์กลางขนาดเล็กลงไป ศูนย์กลางขนาดเล็กจะเข้าไปซูดริคต่อไปจนถึงจุดเล็กที่สุด ผู้ผลิตในชนบทจึงเป็นผู้แบกรับผลของการซูดริคนี้ในท้ายที่สุด Frank ระบุว่าความสัมพันธ์ของนครและเขตบริวารมีลักษณะของการเป็นกาฝาก นครเจริญเพราะเขาเปรียบชนบท ความคิดนี้ต่อมาได้พัฒนาขึ้นเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นที่มีลักษณะการกดขี่ซูดริคแทนการวิเคราะห์ในความสัมพันธ์ระหว่างนครและชนบท

การศึกษานี้เป็นการศึกษาบทยาทอาชีพรอบเร่แผงลอย ซึ่งเป็นอาชีพหนึ่งในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ และเป็นระบบเศรษฐกิจย่อยที่มีหน้าที่ในระบบเศรษฐกิจใหญ่ ตัวอย่างแนวการวิเคราะห์บทยาทดังกล่าวรวมถึงผลที่ได้รับโดยใช้กรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2539: 14-16) ได้กล่าวถึงขอบข่ายเศรษฐกิจนอกระบบว่า เศรษฐกิจไม่เป็นทางการประกอบด้วย กิจกรรมทั้งผิดและถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึงธุรกิจกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือทั้งหมดใน 5 กลุ่มสำคัญคือ

1. ธุรกิจผิดกฎหมายหรือนอกกฎหมาย เช่น การค้ายาเสพติด การค้าของเถื่อน การค้าสัตว์หรือพืชสงวนพันธุ์ การลักลอบตัดไม้ การพนัน โสเภณี (การพนัน และโสเภณี นี้ในบางประเทศไม่ผิดกฎหมาย) การค้ามนุษย์ ฯลฯ กิจกรรมกลุ่มนี้ บางที่เรียกว่า Criminal Sector

2. การหลีกเลี่ยงภาษีต่าง ๆ

3. การคอร์รัปชันทั้งในภาครัฐและเอกชน

4. ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ ซึ่งหมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งไม่ผิดกฎหมาย แต่หลุดรอดหรือมิถูกนับรวมเข้าอยู่ในสถิติของบัญชีรายได้ประชาชาติอย่างครบถ้วน อาจเป็นธุรกิจขนาดย่อม การทำธุรกิจในครัวเรือน การทำอาชีพส่วนตัว หาบเร่ แผงลอย เครดิตนอกระบบ ธนาคาร

5. ภาคครอบครัว มีงานในครอบครัวจำนวนมากที่มีบทบาทสำคัญจรรโลงครอบครัว เช่นการเลี้ยงดูบุตร การดูแลคนชรา การดูแลคนเจ็บป่วย (เช่นผู้ป่วยโรคเอดส์) และรวมทั้งงานบ้าน ซึ่งถ้าใช้ระบบโรงพยาบาลหรือจ้างคนทำจะต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก งานในครอบครัวเหล่านี้ไม่ได้รับค่าตอบแทนและไม่ถูกนับรวมในสถิติรายได้ประชาชาติ

ทุกประเทศมีเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ ซึ่งมีขนาดความสำคัญแตกต่างกันไป เศรษฐกิจไม่เป็นทางการทุกกลุ่มมีลักษณะร่วมกันคือ ส่วนเป็นธุรกิจที่ไม่ได้อยู่ในระบบจัดเก็บข้อมูลสถิติในบัญชีรายได้ประชาชาติของทางการ นอกจากนี้แล้วธุรกิจไม่เป็นทางการประเภทต่าง ๆ มีความหลากหลายและแตกต่างกันมาก ทั้งจากมุมมองแนวทางการวิเคราะห์และนโยบายที่มีต่อนโยบาย ตัวอย่างเช่น ธุรกิจไม่เป็นทางการกลุ่ม (1) (2) และ(3) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมผิดกฎหมายในระดับความร้ายแรงต่าง ๆ กัน การวิเคราะห์ศึกษาในเรื่องเหล่านี้มักชี้ให้เห็นผลด้านลบ เศรษฐกิจสังคมและนโยบายด้านนโยบายสาธารณะมีแนวโน้มเป็นการหามาตรการกำกับและควบคุมเพื่อลดหรือทำให้กิจกรรมหมดไป (แต่ก็มีกรณีของการค้าประเวณีผู้ใหญ่ ซึ่งในระยะเร็ว ๆ นี้ เริ่มมีข้อเสนอให้ยกเลิกการควบคุมที่มีพื้นฐานมาจากการมองว่าอาชีพนี้มีความผิดและในกรณีการพนันนั้น ในบางประเทศเป็นธุรกิจถูกกฎหมายได้) แต่ในกรณีของกิจกรรมในกลุ่มที่(4) ซึ่งมักรู้จักกันในนาม

เศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) นั้นมีการวิเคราะห์ให้เห็นผลบวกต่อเศรษฐกิจสังคม โดยเฉพาะด้านการจ้างงานและสร้างรายได้ให้แก่ผู้มีรายได้น้อยหรือผู้มีทุนน้อย ดังนั้นนโยบายจึงออกมาในรูปข้อเสนอให้ลดการควบคุมหรือให้มีการส่งเสริมมากกว่า สำหรับกิจกรรมจรรโลงครอบครัว กลุ่ม(5) ส่วนหนึ่งเป็นผลของความพยายามชี้ให้เห็นคุณค่าของงานบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานของผู้หญิง

ความหมายของเศรษฐกิจนอกระบบ

สรยุทธ มินะพันธ์ (2530: 5) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจนอกระบบว่า เป็นที่เชื่อและยอมรับว่าการดำเนินกิจกรรมในเศรษฐกิจนอกระบบเกิดขึ้นในทุกประเทศและมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ชื่อที่ใช้ในภาษาต่างประเทศ เช่น informal, shadow, subterranean, black, untaxed, hidden, sunset, underground และ parallel economy แต่สำหรับภาษาไทยแล้ว คำที่มีความหมายใกล้เคียงและเป็นที่ยอมรับมากที่สุด หมายถึง เศรษฐกิจใต้ดิน เศรษฐกิจนอกระบบหรือเศรษฐกิจซ่อนเร้น

McDonald R.J. (อ้างถึงใน สรยุทธ มินะพันธ์, 2530: 11) อธิบายคำจำกัดความของเศรษฐกิจใต้ดิน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องนี้ไว้ 4 ความหมายคือ

ก. ความหมายอย่างแคบที่สุดของระบบใต้ดินหมายถึง การดำเนินกิจกรรมที่ถูกกฎหมายของประชาชนหรือธุรกิจ แต่กิจกรรมเหล่านั้นผู้ประกอบการพยายามหลีกเลี่ยงการเสียภาษีทำให้รัฐบาลต้องสูญเสียรายได้จากภาษีอากรในส่วนนี้ไป

ข. ความหมายที่กว้างขึ้นอีก นอกจากความหมายในข้อ ก) แล้ว จะรวมถึงกิจกรรมที่ตามธรรมชาติสมควรถูกบันทึกอยู่ในระบบบัญชีของทางการ แต่เพราะไม่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลมาทำการบันทึกได้ จึงทำให้กิจกรรมบางส่วนนี้ต้องถูกละเลยไป

ค. ความหมายที่กว้างกว่า จะหมายถึงเศรษฐกิจใต้ดินในข้อ ข) และรวมถึงการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางชนิดที่มีลักษณะผิดกฎหมายต่าง ๆ เข้าไว้ด้วย เช่น การค้ายาเสพติด การลักลอบค้าสินค้าหนีภาษี การตั้งบ่อนการพนันเถื่อนและโสเภณี เป็นต้น

ง. ความหมายที่กว้างที่สุดของ McDonald ได้ครอบคลุมถึงกิจกรรมที่มีได้มีการซื้อขายในระบบตลาดและเป็นการดำเนินกิจกรรมแอบแฝง เช่น การทำงานบ้านของแม่บ้าน ซึ่งเขาเห็นว่าน่าจะนับรวมอยู่ในความหมายของเศรษฐกิจใต้ดินนี้ด้วย

การจำกัดความเศรษฐกิจนอกระบบนั้น จะแตกต่างกันตามแต่นักวิจัยและจุดมุ่งหมายของการวิจัย ซึ่ง S.V. Sethuraman และ Prachoom Suwattee ได้ให้ความหมายเศรษฐกิจนอกระบบในลักษณะของ เกณฑ์ของปัจเจกบุคคล (Individual) เกณฑ์ของครัวเรือน (Households) และ เกณฑ์ของกิจการ (Enterprises) โดยลักษณะของรูปแบบต่างๆเป็นดังนี้ (S.V. Sethuraman, 1981: 13-15 ; Prachoom Suwattee, 1984: 1-2)

1. เกณฑ์ของปัจเจกบุคคล (Individual) เป็นการพิจารณาลักษณะปัจเจกบุคคลในตลาดแรงงานในเมือง โดยแบ่งออกเป็นเศรษฐกิจในระบบและเศรษฐกิจนอกระบบ ปัจเจกบุคคลที่ถูกจ้างในเศรษฐกิจในระบบ จะได้รับการคุ้มครอง อัตราค่าจ้างและเงื่อนไขในการทำงาน การคุ้มครองนี้เป็นผลมาจากบทบาทและการกระทำขององค์กรหรือรัฐบาลหรือทั้ง 2 ฝ่าย ส่วนปัจเจกบุคคลที่ถูกจ้างในเศรษฐกิจนอกระบบ จะไม่ได้รับการคุ้มครองจากตลาดแรงงาน มีรายได้(ค่าจ้าง)ต่ำกว่าปัจเจกบุคคลที่อยู่ในภาคเศรษฐกิจในระบบ ได้รับค่าจ้างที่ต่ำกว่าค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำตามกฎหมาย

2. เกณฑ์ของครัวเรือน (Households) เศรษฐกิจนอกระบบในรูปแบบของครัวเรือน จะจำกัดความหมายถึงครัวเรือนซึ่งมีปัจเจกบุคคลเป็นเจ้าของ ครัวเรือนที่อยู่ในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ ได้ถูกพิจารณาว่าเป็นครัวเรือนที่ยากจนหรือตั้งอยู่ในสลัม แต่สิ่งนี้ไม่ได้บอกว่า ความยากจนในเมืองกับเศรษฐกิจนอกระบบจะเหมือนกัน (ในส่วนของเกณฑ์ของครัวเรือน) เศรษฐกิจนอกระบบในรูปแบบของครัวเรือน จะรวมถึงครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนอย่างน้อยที่สุดหนึ่งคนทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบหรือในบางครั้งรวมถึงครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำหรือคนจนในเมืองหรือการอาศัยของประชาชนเมืองในสลัมและเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับอนุญาต

3. เกณฑ์ของกิจการ (Enterprises) การพิจารณาในรูปแบบของกิจการในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ จะมองที่ระบบการผลิตและการจ้างงาน เป็นองค์กรที่มีนโยบายการพัฒนาที่โดดเด่นอยู่ ทั้งด้านการจ้างงาน การกระจายรายได้รวมทั้งสภาพเงื่อนไขที่กีดกันของการจ้างงานและการหารายได้ที่เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้เกิดงาน เป็นการช่วยให้รู้การพัฒนาสภาพเงื่อนไขให้เกิดรายได้และการจ้างงานที่เพิ่มขึ้น สำหรับประมุข สุวัตตีได้กล่าวถึงกิจการในภาคเศรษฐกิจนอกระบบว่าเป็นกิจการเล็ก ๆ มีคนทำงานเพียง 10 คนหรือน้อยกว่านั้น เป็นงานภาคการผลิตสินค้าด้วยเครื่องจักร การก่อสร้าง การขนส่ง การค้าขายและงานภาคบริการ หน่วยของเศรษฐกิจนอกระบบเหล่านี้ มีวัตถุประสงค์หลักคือทำให้เกิดการจ้างงานและก่อให้เกิดรายได้ต่อผู้ทำงาน โดยคนเหล่านี้จะเน้นหนักด้านแรงงาน มีความรู้ความชำนาญและทักษะเพียงเล็กน้อยสำหรับการทำงานของพวกเขา

หน่วยเศรษฐกิจเหล่านี้มีการใช้เทคโนโลยีต่ำสำหรับการผลิต เนื่องจากข้อจำกัดด้านเงินทุนและความรู้ความชำนาญทางเทคนิค

International Labour Organization (ILO.) (S.V. Sethuraman, 1981: 15-16) ได้เสนอแนวคิด ไว้เป็นพื้นฐานในการพิจารณาลักษณะของเศรษฐกิจนอกระบบ มีดังนี้คือ

1. การเริ่มดำเนินกิจการ กระทำได้โดยง่าย
2. ใช้ทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่น
3. เป็นการลงทุนของครอบครัวและเป็นการประกอบการขนาดเล็ก
4. เป็นการจ้างงานคนเป็นส่วนใหญ่และอาศัยเทคนิคการผลิตอย่างง่าย ๆ
5. หาทักษะความชำนาญด้วยตนเองหรือได้มาจากการศึกษานอกระบบ
6. เป็นตลาดที่มีการแข่งขันสูงและไม่เป็นระเบียบแบบแผน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษากลุ่มผู้ประกอบการอาชีพหาบเร่แผงลอยในเขตนิคมอุตสาหกรรมนวนคร จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่า เป็นอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบเพราะแบบวิธีการหารายได้ที่ไม่เป็นทางการ การประกอบธุรกิจไม่ได้รับการคุ้มครองทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการ เป็นกิจการขนาดเล็ก การลงทุนน้อยและเป็นกิจกรรมที่ดำเนินโดยง่าย เป็นต้น ดังนั้นผู้ศึกษาจะนำเสนอข้อมูลอธิบายสภาพการณ์และสถานการณ์ตามความเป็นจริง โดยอธิบายถึงลักษณะของกิจการ การประกอบกิจการ แหล่งเงินทุนและรายได้เป็นต้น พร้อมทั้งอธิบายถึงการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการอาชีพหาบเร่แผงลอย รวมทั้งศึกษาอาชีพหาบเร่แผงลอยในฐานะที่เป็นระบบเศรษฐกิจย่อยที่มีบทบาทหน้าที่ในระบบเศรษฐกิจใหญ่ การวิเคราะห์บทบาทความสัมพันธ์ดังกล่าวรวมถึงผลที่ได้รับจากความสัมพันธ์นั้นโดยใช้กรอบแนวคิด เศรษฐศาสตร์การเมือง อาจมีทั้งทางด้านบวกและทางด้านลบ ดังนั้นโอกาสในการพัฒนาเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มคนด้อยโอกาสยังมีอยู่ เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ มีสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมเมือง และช่วยสร้างเสริมให้ระบบเศรษฐกิจสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมพงษ์ พัดปุย และ Rudiger Korff (2527) ได้กล่าวถึงการพัฒนาเมืองว่ามีลักษณะเป็นสองภาคที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนคือ ภาคเศรษฐกิจในระบบ (Formal Sector) และภาคเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) แต่ก็เติบโตควบคู่กันไป คนจนเมืองที่อยู่ในเศรษฐกิจนอกระบบก็

ต้องปรับตัวด้วยการผลิตเพื่อการยังชีพ ซึ่งได้ผลิตและร่วมกระบวนการผลิตสินค้าและบริการ สำหรับคนในเมือง โดยการเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก ผลิตสินค้าในครัวเรือน ฯลฯ ลักษณะการผลิตและอาชีพของคนจนเมือง อาศัยการผลิตที่เป็นช่องว่างของเศรษฐกิจ อันได้แก่ ช่องว่างทางเทคโนโลยีที่เครื่องจักรทำแทนคนไม่ได้ ช่องว่างทางรายได้ที่ผู้บริโภคมีกำลังซื้อต่ำ ช่องว่างทางการตลาด ช่องว่างของระบบการเงินและช่องว่างของระบบการจัดผังเมือง ซึ่งถือเป็นการเสริมระบบเศรษฐกิจภาคที่เป็นทางการให้มีความสมดุลย์

Hagen Koo และ Peter C. Smith (อ้างถึงในเบญญา จิรภัทรภิมล, 2534: 10) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจนอกระบบของเมืองว่า เศรษฐกิจนอกระบบโดยตัวมันเองนั้นมีลักษณะของความต่างแบบ (Heterogeneity) และเป็นชุดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงได้ สำหรับแรงงานที่ย้ายถิ่นเข้าสู่เมือง โดยเฉพาะนิลาอันเป็นเมืองใหญ่ ผู้หญิงได้เข้าไปทำงานนอกระบบมากกว่าผู้ชาย กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบนี้เป็นวิธีการที่ครอบครัวผู้มีรายได้น้อยหรือรายได้ปานกลาง ส่วนมากนำมาใช้เพื่อปรับปรุงรายได้ของตน ดังนั้นจึงอาจมีความเป็นไปได้ที่จะก้าวพ้นความยากจน ทั้งนี้เพราะผู้ย้ายถิ่นเข้าเมืองไม่จำเป็นต้องเข้าไปทำงานนอกระบบทุกคน แต่ก็อาจเป็นไปได้ว่างานนอกระบบ อาจมีความสำคัญต่อผู้ย้ายถิ่นเข้าเมืองในการหางานทำครั้งแรก เนื่องจากมีข้อมูลบางอย่างที่บ่งบอกว่ามีการเลื่อนชั้นทางอาชีพจากงานนอกระบบ ไปยังงานในระบบแต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อย

Pasuk Pongpaichit and Pradit Chasombat (1988) ได้กล่าวว่า ผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัวส่วนใหญ่มีอายุมาก คืออยู่ช่วงอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป ถึงแม้ว่ากิจการนั้นเพิ่งตั้งขึ้นได้ไม่นานและพบว่าผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัวกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งที่พบเป็นกลุ่มคนที่เพิ่งย้ายถิ่นฐานเข้ามา ดังนั้นการเข้าสู่การประกอบอาชีพส่วนตัวในกรุงเทพฯ จึงเป็นการยากต่อผู้ที่มีอายุน้อยและเพิ่งย้ายถิ่นเข้ามา เพราะอุปสรรคหนึ่งที่เป็นปัญหาสำคัญต่อการเข้าสู่การประกอบอาชีพนี้คือ เงินทุนเริ่มต้น ซึ่งการเริ่มกิจการจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่เงินทุนเริ่มต้นของผู้ประกอบการ เป็นเงินเก็บจากการประกอบอาชีพเดิมก่อนหน้านี้ ในกรณีที่ทำการค้าในเมืองหลวงก็จะเริ่มต้นอย่างเล็ก ๆ ซึ่งเป็นการทำธุรกิจที่เสี่ยงและผู้ประกอบการต้องมีความชำนาญหรือทักษะในการประกอบอาชีพ จากการมีประสบการณ์มาก่อนในการใช้ชีวิตหรือทำงานในเมือง ผู้ประกอบอาชีพส่วนตัวทั้งหมดต้องมีทักษะที่จำเป็นในการประกอบอาชีพอันเกิดจากการฝึกอบรมและจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ทั้งนี้การมีประสบการณ์ในการทำงานและการได้รับการอบรมด้านวิชาชีพอันเป็นทักษะ

ความชำนาญเฉพาะด้าน เช่น การแต่งผม การตัดเสื้อผ้า และการซ่อมแซมอุปกรณ์ เป็นสิ่งสำคัญในการกระตุ้นให้มีความต้องการในการประกอบอาชีพส่วนตัว ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ทำกิจการที่บ้านซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นการเช่า ในขณะที่กลุ่มอื่น ๆ ใช้สถานที่สาธารณะหรือที่ของคนอื่นในการประกอบอาชีพ ซึ่งไม่ต้องจ่ายค่าเช่าที่ แต่มีผู้ประกอบการบางส่วนที่ทำกิจการส่วนตัวในที่ดินหรือบ้านของตนเอง

จากการศึกษาพบเหตุที่เป็นการสนับสนุนให้มีการประกอบกิจการส่วนตัว 4 ประการคือ

1. ผลกำไรที่ได้จากการประกอบกิจการส่วนตัวสูง
2. ผู้ประกอบกิจการส่วนตัวขนาดใหญ่ มีเงินทุนให้กับผู้ประกอบการขนาดเล็กโดยเฉพาะการผลิตและการบริการ เช่น งานซ่อมแซมต่าง ๆ
3. ผู้ประกอบกิจการส่วนตัว มีการจัดฝึกอบรมพื้นฐานให้กับแรงงานที่เป็นแรงงานจากชนบทและแรงงานอื่น ๆ และยังช่วยเหลือพวกเขาหากต้องการออกไปประกอบกิจการส่วนตัว
4. ผู้ประกอบกิจการส่วนตัวสามารถจ้างงานแรงงานจากต่างจังหวัดและที่อื่น ๆ

สำหรับในมุมมองด้านลบอย่างเช่น การค้าขนาดเล็กเป็นกลุ่มเศรษฐกิจที่ไม่ได้รับการสนับสนุนให้เหมาะสม ทั้งนี้เพราะการค้าขนาดเล็กเป็นการให้ผลกำไรที่น้อยและยังไม่สามารถสร้างงานให้กับผู้อื่นได้ แต่ก็มีความเป็นอยู่ที่ดี พวกเขาจะมีการจ้างงานก็ต่อเมื่อมีความจำเป็น ทำให้ผู้ซึ่งด้อยโอกาสจะไม่สามารถยกระดับตัวเองให้ดีขึ้นได้ และเป็นที่น่าผิดหวังของสถาบันสินเชื่อมีน้อยมากในการสนับสนุนกลุ่มเศรษฐกิจเหล่านี้ สำหรับผู้ประกอบการส่วนตัวในประเทศไทยพบว่า ในการขอสินเชื่อจากธนาคารพาณิชย์เป็นการทำได้ยากเพราะธนาคารมักต้องการลูกค้าที่ทำกิจการขนาดใหญ่ มีฐานะการเงินที่มั่นคง ดังนั้นเงินทุนเริ่มต้นและเงินหมุนที่ใช้ในกิจการวันต่อวันเป็นเงินของผู้ประกอบกิจการส่วนตัวหรือหยิบยืมจากญาติพี่น้องหรือมีผู้ให้ยืมเงินเป็นการส่วนตัวไม่ใช่จากธนาคาร

มาสุก พงษ์ไพจิตร (2539) ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยหอยไต่ดินว่า หอยไต่ดินเป็นธุรกิจผิดกฎหมาย เป็นการพนันที่ยึดถือผลการออกสลากกินแบ่งโดยรัฐบาลไทยเป็นหลัก หอยไต่ดินเป็นธุรกิจที่มีมูลค่ามหาศาล เป็นแหล่งรายได้ของผู้ที่ได้ชื่อว่าติดอันดับเศรษฐี หรือเป็นนักการเมืองชั้นนำของสังคมไทย หลาย ๆ คนมีอำนาจและอิทธิพลสูง ธุรกิจนี้มีผู้เกี่ยวข้องในฐานะเป็นคนขายหอย คนเดินโพยและเสมียนพนักงานทั่วประเทศที่ทำงานอื่นด้วยหลายล้านคน

กิจกรรมหอยใต้ดินมีปัญหาความเสี่ยง 3 ประการหลักคือ เสี่ยงถูกตำรวจจับ เสี่ยงที่จะล้มละลายในกรณีที่มีเลขเด็ดและเสี่ยงที่จะขัดแย้งระหว่างเจ้ามือด้วยกันเองภายในเขตพื้นที่เดียวกัน เจ้ามือที่ประสบความสำเร็จจะหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าว โดยพยายามสร้างระบบความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้ามือหอยด้วยกันเองและกับคนนอกวงการ เจ้ามือที่ฉลาดมักหลีกเลี่ยงไม่ขัดแย้งกับเจ้ามืออื่น ๆ ในปริมาณที่เดียวกัน การประสานผลประโยชน์และการมีข้อตกลงระหว่างกันเพื่อแบ่งเขตปริมาณของกิจการเป็นสิ่งที่ไม่พบเห็นบ่อย ๆ มากกว่าความขัดแย้ง การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับตำรวจชั้นผู้ใหญ่ในพื้นที่เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวด ในบางกรณีเจ้ามือใหญ่จ่ายเงินค่าคุ้มครองเป็นประจำให้กับตำรวจระดับสูงในพื้นที่บางราย รู้จักกันว่าเป็นการส่งส่วย เจ้ามือรายเล็ก ๆ จะจ่ายเมื่อถูกขอ ตำรวจในพื้นที่อาจเข้าตรวจจับการเล่นหอยใต้ดินเป็นครั้งคราว แม้ว่าจะมีการส่งส่วยกันเป็นระบบอยู่แล้ว ทั้งนี้ตำรวจระดับสูงน่าจะต้องมีผลงานให้เจ้านายและสาธารณชนเห็นเพื่อแสดงว่าได้ทำหน้าที่ของตนแล้ว โดยปกติตำรวจจะตกลงกับเจ้ามือหอยเอาไว้ก่อนว่าจะมีการเวียนจับตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อแสดงว่าตำรวจได้ทำหน้าที่แล้ว

เจ้ามือหอยมีเครือข่ายคนขายหอยและคนเล่นหอยเป็นเครื่องมือสำคัญนำมาใช้สร้างอิทธิพลทางการเมืองได้ ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรการเมืองที่สำคัญ ทำให้เจ้ามือสร้างความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนกับนักการเมืองได้ เจ้ามือหอยใต้ดินจะผันตัวเองเป็นหัวคะแนน หรือเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งได้เป็นผลสำเร็จจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มสำคัญ ๆ 3 กลุ่มหลักด้วยกันได้แก่ (1) ชาวบ้านในพื้นที่ (2) ตำรวจ (3) นักการเมืองทั้งในและนอกพื้นที่ โดยผ่านกระบวนการหลายรูปแบบ นับตั้งแต่การแสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่ง ทรัพย์สินและสถานภาพทางสังคมที่เป็นที่เชิดหน้าชูตา การบริจาคเงินจำนวนมากรวมทั้งสิ่งของเพื่อการกุศลและเพื่อสวัสดิการของผู้คนในชุมชน การอนุเคราะห์ให้เงินชาวบ้านหรือให้กับองค์ราชการเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ (เช่นภาวะน้ำท่วม) ช่วยเป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท ทำตัวเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้อุปถัมภ์ในลักษณะของผู้มีอิทธิพลหรือเจ้าพ่อของ ท้องถิ่น เมื่อสามารถสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้คนในกลุ่มสำคัญต่าง ๆ ได้แล้ว ความสัมพันธ์อันนั้นก็กลายเป็นทรัพยากรทางการเมือง นำไปสร้างความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนกับนักการเมือง ข้าราชการชั้นสูงได้ต่อไปโดยเฉพาะในช่วงการเลือกตั้ง แลกเปลี่ยนกับสิ่งตอบแทนอื่น ๆ เช่น ความคุ้มครอง อิทธิพล ฯลฯ

หอยใต้ดินมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สลากกินรวบ กล่าวคือในระยะยาวคนทุนน้อยจะหมดตัว สำหรับคนเล่นหอยรายเล็ก ๆ เล่นเพราะชอบเสี่ยงและเชื่อว่าตัวเองมีโชค ส่วนรายใหญ่เล่นเป็นการพนัน เป็นการแสดงฝีมือความสามารถที่จะได้เงินจากเจ้ามือ ถือเป็นการประลองฝีมือคือถือเป็นเกมอย่างหนึ่ง ในท้ายที่สุดผู้เล่นหอยทั้งหลายกลายเป็นผู้จ่ายเงินให้เจ้ามือและพรรคพวกที่มี

รายได้เป็นกอบเป็นกำอย่างสม่ำเสมอ โดยแทบจะไม่ต้องลงทุนอะไรมากนัก นอกจากนี้คนเล่นหวยมีบทบาทส่งเสริมพฤติกรรมคอร์รัปชันในบรรดาตำรวจและนักการเมืองบางกลุ่ม หวยใต้ดินเป็นกลไกที่เงินถูกเทจากกระเป๋าคนเล่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนจน สู้อะไรก็เอาเข้าบ้านและมีอิทธิพล หวยใต้ดินได้กลายเป็นแหล่งเงินทุนแหล่งหนึ่ง ที่สนับสนุนธุรกิจการเมืองในเขตต่างจังหวัดไปแล้ว มีผลให้รัฐสภาของไทยได้ส.ส.จำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจได้รับการเลือกตั้งเพราะได้รับการสนับสนุนทางการเงินและการหาเสียงเลือกตั้งจากเจ้ามือหวยใต้ดินหรือจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นประเภทเจ้าพ่อ

นัก สิริสัมพันธ์ (2537) ได้กล่าวว่าผู้ประกอบการอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบมักจะประกอบไปด้วยคนยากจนในเมือง ถึงแม้โดยทั่วไปจะมีความเชื่อว่า “ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ” ไม่มีประสิทธิภาพในเชิงเศรษฐกิจ แต่ต้องยอมรับว่า “ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ” ได้ช่วยดูดซับเอาแรงงานไร้ฝีมือและแรงงานส่วนเกินไว้ได้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีทักษะน้อยและผู้ย้ายถิ่นเข้าเมืองหรืออีกนัยหนึ่งเศรษฐกิจภาคนี้ช่วยและลดความกดดันต่อรัฐบาล ในการที่จะต้องสร้างงานมารองรับตลอดจนให้หลักประกันทางสังคมและสวัสดิการต่างๆแก่กลุ่มคนเหล่านี้

สำหรับผู้หญิงในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ พบว่าผู้หญิงเหล่านี้เติบโตและดำรงอยู่ในระบบได้ด้วยการพึ่งพาตัวเอง ถึงแม้จะอยู่ในธุรกิจขนาดเล็ก ซึ่งมักจะถูกมองจากนักวางแผนและผู้ที่กำหนดนโยบายว่าเป็นกิจกรรมที่มีประสิทธิผลต่ำและไม่มีประสิทธิภาพในเชิงเศรษฐศาสตร์ แต่กระนั้นก็ประสบความสำเร็จเหล่านี้เกิดขึ้นจากความสามารถในการปรับตัวและยุทธวิธีในการดำเนินธุรกิจให้เข้ากับสถานะทางสังคม ตลอดจนความต้องการของครอบครัว

Amara Pongsapich and others (1992) ได้ศึกษาเศรษฐกิจในระบบและเศรษฐกิจนอกระบบในกระบวนการเปลี่ยนไปเป็นอุตสาหกรรมพบว่า ระยะเริ่มแรกของการส่งเสริมทางอุตสาหกรรมของรัฐบาลคือการส่งเสริมกิจกรรมการส่งออก ส่งผลให้มีการสนับสนุนการพัฒนาบริษัทใหญ่ ๆ และส่วนใหญ่ก็จะตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง บริษัทใหญ่จะได้รับการสนับสนุนโดยคณะกรรมการการลงทุน เพื่อที่จะเน้นด้านเงินทุนและทำให้เหมาะกับกิจกรรมในภาคเศรษฐกิจในระบบ แต่กิจการเล็ก ๆ ปราศจากการสนับสนุนจากคณะกรรมการการลงทุน ปราศจากการส่งเสริมจากธนาคารท้องถิ่นและเป็นกิจการที่เน้นด้านแรงงานเป็นหลัก กิจการเล็ก ๆ เหล่านี้ดำเนินงานโดยปราศจากการปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน โดยคนงานจะยุ่งกับการผลิตสินค้าและไม่สนใจเรื่องกฎหมายแรงงานและสิทธิของตัวเอง

การจัดการระบบเศรษฐกิจนอกระบบ สำหรับอุตสาหกรรมในครัวเรือนนั้นมีความเหมาะสมกับโครงสร้างสังคมไทยทั้งนี้เพราะในอดีตโครงสร้างสังคมในชนบทเป็นแบบเครือญาติ ทุกคนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติยังคงมีอยู่และเป็นความสัมพันธ์ที่ผูกพันกันในรูปของกรรมสิทธิ์ที่ดิน ความสัมพันธ์ต่อเครือญาติและความสัมพันธ์ต่อที่ดิน เป็นความสัมพันธ์ที่ทำให้สมาชิกของครอบครัวสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้และสามารถผลิตอาหารเพียงพอกับการบริโภค แต่การเข้ามาของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เงินกลายเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์ต่อที่ดินได้จางหายไป ซึ่งนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าโครงสร้างทางสังคมของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพาเครือญาติไปสู่ความสัมพันธ์แบบลูกค้า เช่น เจ้าของบ้านเช่ากับผู้เช่า ผู้ให้ยืมเงินกับชาวนายากจน เจ้าของไร่สวนกับลูกจ้าง ผู้มีตำแหน่งสูงกับผู้มีตำแหน่งต่ำ เป็นต้น

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาธุรกิจอุตสาหกรรมในครัวเรือนของผู้หญิง ระบุได้ว่าธุรกิจของผู้หญิงนี้มีผลกระทบทางด้านบวกพอ ๆ กับทางด้านลบ อย่างไรก็ตามยังมีโอกาสที่จะพัฒนาเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับงาน และการเพิ่มขึ้นของค่าจ้างแรงงานสำหรับคนงาน

ผลกระทบทางด้านบวก มีดังนี้

1. รายได้ที่เพิ่มขึ้นสามารถช่วยเหลือจุนเจือครอบครัวให้ดีขึ้นได้ รายได้ของครอบครัวส่วนใหญ่ของกรณีศึกษา สูงขึ้นกว่าเดิม
2. การสร้างงานภายในหมู่บ้าน หรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน ช่วยป้องกันการอพยพจากหมู่บ้าน ได้อย่างแน่นอน ปัจจุบันผู้หญิงสามารถอยู่กับครอบครัวและยังมีงานที่ทำให้มีรายได้ เพิ่มขึ้นด้วย

ผลกระทบทางลบ มีดังนี้

1. ธุรกิจทำให้ผู้หญิงต้องทำงานหนักเพิ่มขึ้น นอกจากต้องทำงานที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจถึงวันละ 8 ถึง 10 ชั่วโมง ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของงานหัตถกรรม ผู้หญิงยังต้องทำงานบ้านอีกด้วย เฉลี่ยวันละ 2 ถึง 4 ชั่วโมง ผู้ชายมักมองว่าภาระงานที่เพิ่มขึ้นไม่ใช่หน้าที่ของสมาชิกชายในครอบครัว
2. ผลกระทบทางมลภาวะแวดล้อมและสภาพทางกายภาพยังไม่ได้มีการศึกษาที่เพียงพอ คนส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับรู้ถึงการเกิดผลระยะยาว ดังนั้นคนก็ยังคงทำงานต่อไปเพื่อให้ได้รายได้ แม้จะเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมหรือทำให้สุขภาพเสื่อมโทรม

เบญญา จิรภัทรพิมล (2534) ได้กล่าวถึง การกลายเป็นเมืองพร้อมกับการขยายตัวของ เศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ว่า ทำให้มีกิจกรรมทางด้านอุตสาหกรรม การค้า การบริการและอื่น ๆ เกิดขึ้นตามมา การขยายตัวของเศรษฐกิจในระบบของเมืองเชียงใหม่ อาจจะมีปริมาณไม่มากพอที่จะดูดซับแรงงานเหล่านี้ได้หมด ทำให้แรงงานบางส่วนโดยเฉพาะแรงงานหญิงเข้าไปทำงานนอกระบบ ผู้หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่มีการศึกษาแค่ระดับประถมศึกษาและเป็นผู้ย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำ มีทั้งที่ย้ายมาจากอำเภอต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอกเมืองเชียงใหม่และจากจังหวัดใกล้เคียง ความยากจนของครอบครัว จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมช่วยในการหารายได้เข้าสู่ครัวเรือน ปรากฏว่างานนอกระบบในเขตเมืองเชียงใหม่ที่ผู้หญิงทำนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มคือ กลุ่มหาบเร่แผงลอย กลุ่มงานบริการบุคคล และกลุ่มรับเหมาช่วงงาน สำหรับรายได้ที่สูงกว่ารายได้ขั้นต่ำของคนงานในระบบ ประกอบกับความคล่องตัวในการทำงานที่ผู้หญิงสามารถทำได้พร้อมกัน ทั้งงานอาชีพและงานบ้าน ทำให้งานนอกระบบเป็นที่พึงปรารถนาของผู้หญิงอยู่ต่อไปและคาดคะเนได้ว่าการทำงานนอกระบบจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

T.G. McGee and Y.M. Yeung (1977) ได้ศึกษาหาบเร่ในเมืองของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบว่า ประเทศมาเลเซียมีนโยบายเกี่ยวกับหาบเร่ที่ชัดเจน รองลงมาคือประเทศอินโดนีเซียและประเทศฟิลิปปินส์ตามลำดับ สำหรับการจัดการเกี่ยวกับหาบเร่ของทุก ๆ เมืองเป็นการจัดการเกี่ยวกับที่ตั้งของหาบเร่ ซึ่งมีความพยายามที่จะรวบรวมหาบเร่เข้าสู่ระบบตลาดสาธารณะหรือมีความพยายามในการใช้พื้นที่ว่างในเมืองในแต่ละวันให้เป็นประโยชน์ โดยการอนุญาตให้ตั้งหาบเร่ในตอนกลางคืนตามถนนและบริเวณที่จอดรถกลางเมืองและมีความพยายามที่จะทำให้หาบเร่หาที่ตั้งมั่นคงโดยมีการจัดตารางเวลาประกอบการและการออกใบอนุญาตให้กับหาบเร่ แต่ในท้ายที่สุดการบริหารงานของเมืองที่เกี่ยวกับการกำหนดที่ตั้งของหาบเร่ นั้น เป็นเรื่องสิ้นเปลืองและไม่มีทางประสบความสำเร็จ สำหรับนโยบายในทางลบจะเน้นการส่งเสริมหาบเร่ โดยผ่านการสนับสนุนของรัฐในการสร้างร้านค้า ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมากในประเทศมาเลเซีย ทั้งนี้เพราะมีการวางแผนนโยบายของประเทศ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มโอกาสการจ้างงานในเมืองให้สูงขึ้นและสำหรับนโยบายในทางลบจะเน้นการลดจำนวนผู้ประกอบการหาบเร่ลงซึ่งประเทศที่ใช้ นโยบายนี้ได้แก่ ประเทศสิงคโปร์และประเทศฮ่องกง

แนวความคิดเกี่ยวกับที่ตั้งของกิจการเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง สำหรับผู้จัดทำนโยบาย เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ควรรู้ว่าหาบเร่ส่วนใหญ่จะต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่มในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของคนและคนเดินเท้าสูง เช่น พื้นที่ใกล้ตลาด จุดที่มีการเปลี่ยนและจอดรถ ใกล้

แหล่งบันเทิงและย่านการค้าเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจ กลุ่มหาบเร่มีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ เช่น หาบเร่แบบถาวรบนทางเท้าตามแนวถนนรวมถึงหาบเร่ที่มีการเคลื่อนที่ได้ ในประเทศสิงคโปร์มีหาบเร่แบบถาวร 80 เปอร์เซ็นต์ สำหรับเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีหาบเร่แบบเคลื่อนที่และแบบกึ่งเคลื่อนที่มากกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งกลุ่มหาบเร่แบบเคลื่อนที่และแบบกึ่งเคลื่อนที่ นั้นเป็นปัญหาที่สำคัญในทางปฏิบัติ เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ที่มีการเคลื่อนที่ของพวกเขาทำให้การดำเนินการเกี่ยวกับที่ตั้งของหาบเร่เป็นไปได้ยาก

สำหรับการดำเนินการทางเศรษฐกิจของหาบเร่ พบว่าปัญหามากมายที่เกิดกับกลุ่มหาบเร่ มีสาเหตุมาจากการมีรายได้ต่ำ หาบเร่จึงแก้ปัญหาต่างๆด้วยการหลีกเลี่ยงการจ่ายค่าเช่าที่และรวมตัวกับหาบเร่อื่น ๆ เป็นกลุ่มเพื่อดึงดูดใจผู้บริโภคและสิ่งที่กล่าวมานี้ยังเป็นสาเหตุที่ทำให้กลุ่มหาบเร่ต้องอาศัยใกล้กับสถานที่ขายให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในส่วนของวิธีการดำเนินการหาบเร่ (mode of operation) กล่าวได้ว่า มีกลุ่มหาบเร่ถึง 90 เปอร์เซ็นต์ ดำเนินการหาบเร่แบบครอบครัวและส่วนตัว มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้กับสมาชิกในครอบครัวหรือญาติพี่น้อง การดำเนินการเช่นนี้สามารถลดค่าใช้จ่ายได้อีกทางหนึ่ง ส่วนกลุ่มหาบเร่อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีจำนวนไม่มากจะมีการดำเนินการในแบบทุนนิยม โดยมีการจ้างงานและส่วนใหญ่จะเป็นการจำหน่ายอาหารสำเร็จรูป

การดำเนินการหาบเร่ ที่ถูกนำเสนอตามลักษณะของสินค้าที่ขายเป็นหลัก ก็เป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในประเภทของหาบเร่ สถานที่ประกอบการ แหล่งสินค้า รูปแบบธุรกิจ มูลค่าสินค้า ผลกำไรที่ได้และรายได้สุทธิในแต่ละวัน ซึ่งสามารถแบ่งหาบเร่ออกได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้คือ

1. ผู้ที่ขายอาหารไม่สำเร็จรูปและกึ่งสำเร็จรูป (The unprocessed and semiprocessed foodstuff sellers) เป็นกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด มูลค่าของสินค้ามีน้อย และมีผลกำไรน้อยอีกด้วย เป็นกลุ่มที่ครอบครองพื้นที่ขายเล็กที่สุด ส่วนใหญ่จะเป็นหาบเร่แบบเคลื่อนที่และกึ่งคงที่ จะได้รับความไว้วางใจจากคนในท้องถิ่นที่มีความใกล้ชิดเป็นลูกค้าประจำ
2. ผู้ที่ขายสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร (The nonfood sellers) เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูงขึ้น ครอบครองพื้นที่ขายที่ใหญ่ที่สุด โดยทั่วไปจะเป็นหาบเร่ประเภทถาวรและกึ่งถาวร สินค้ามีทั้งเครื่องอำนวยความสะดวกที่ผลิตในท้องถิ่นและที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ มูลค่าสินค้าและรายได้ในแต่ละวันสูงที่สุด เมื่อเทียบกับหาบเร่กลุ่มแรกแล้วพื้นที่ขายจะมี

ขนาดใหญ่กว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายไม่ใกล้ชิดกันจะเน้นความ
สม่ำเสมอและความดีในการซื้อขายจึงมีน้อยกว่า

3. ผู้ที่ขายอาหารสำเร็จรูป (The prepared food sellers) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่ม
รถเข็นขาย กลุ่มนี้จะครอบครองพื้นที่ขายเล็ก ๆ มีรายได้ต่ำ กำไรและสินค้ามีน้อย อีก
กลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มที่มีร้านค้าถาวร กลุ่มนี้มีรายได้สูงและสินค้ามาก สามารถดึงดูด
ลูกค้าจากทั่วทั้งเมือง

ประชาชนที่เข้ามาประกอบอาชีพหาบเร่ในเมือง สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองเป็นเวลานาน เป็นผู้ที่มีการศึกษาต่ำและเป็นผู้ที่เข้ามาหาบเร่
เป็นอาชีพเพราะขาดโอกาสในการทำงานอื่น ๆ
2. เป็นผู้ที่อพยพมาจากชนบทได้ไม่นาน เป็นผู้ที่มีการศึกษาต่ำและเข้ามาหาบเร่เป็น
อาชีพเพราะขาดโอกาสและขาดทักษะในการทำงานอื่น ๆ
3. เป็นผู้ที่เข้ามาอาศัยในเมืองนานมากและมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพอื่นมา
แล้วก่อนจะมาหาบเร่

ประชุม สุวัตติ์ เกลียวจุไร ศิริวรรณและเจริญ คุณินทร์พันธุ์ (2523) ได้กล่าวถึงผู้ค้าหาบเร่
และแผงลอยในกรุงเทพมหานครว่า หาบเร่และแผงลอยในกรุงเทพมหานครมักจะกระจายอยู่ตาม
บริเวณชุมชนและศูนย์การค้าที่มีคนอยู่อย่างหนาแน่น สภาพทางเศรษฐกิจของผู้มีอาชีพหาบเร่
และแผงลอยส่วนมากมาจากครอบครัวที่ยากจน มีการลงทุนเพียงเล็กน้อย เป็นผู้ค้ารายย่อย ต้อง
หาเช่ากินค่า เงินที่ผู้ค้าหาบเร่และแผงลอยนำมาลงทุนนั้น ส่วนมากต้องกู้ยืมมาหรือซื้อสินค้าเงิน
เชื่อ แหล่งเงินกู้ของผู้ค้าหาบเร่ได้แก่ เพื่อนหาบเร่ด้วยกันเอง จากธนาคารหรือทรีสต์ แต่ส่วนใหญ่กู้
จากเอกชนซึ่งการกู้เงินจากเอกชนนั้น ผู้กู้ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก สินค้าที่ผู้มีอาชีพหาบ
เร่และแผงลอยจำหน่ายอาจแยกออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. อาหารสำเร็จรูปสามารถรับประทานได้ทันที เช่น อาหารที่หุงต้มแล้ว เครื่องดื่มและ
และกับข้าวสำเร็จรูป ฯลฯ
2. อาหารที่ยังไม่ได้หุงต้ม ยังรับประทานในทันทีไม่ได้ เช่น อาหารสดพวกเนื้อสัตว์ ผัก
อาหารแห้งหรือของดอง ฯลฯ
3. เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า ยาและดอกไม้ ฯลฯ
4. บริการและสินค้าอื่น ๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว เช่น ลีอตตารี ซ่อมรองเท้า ทำความ
สะอาดและหมอดู ฯลฯ

ส่วนสภาพทางสังคม ผู้มีอาชีพหาบเร่และแผงลอยในกรุงเทพมหานครเป็นหญิงมากกว่าชาย ส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อยและต้องเช่าที่อยู่อาศัยหรืออาศัยผู้อื่นอยู่

ผู้มีอาชีพหาบเร่และแผงลอยส่วนมากให้ความเห็นว่า เหตุผลที่สำคัญในการเลือกอาชีพนี้ได้แก่ อาชีพนี้ทำให้มีรายได้ช่วยครอบครัวได้พอสมควร เป็นอาชีพที่สุจริต สามารถให้ผลตอบแทนได้รวดเร็ว ไม่ต้องได้รับการศึกษาสูงก็สามารถประกอบอาชีพนี้ได้ ผู้ประกอบอาชีพนี้ส่วนมากคิดจะยึดอาชีพนี้ต่อไป บางส่วนคิดจะเปลี่ยนอาชีพแต่ก็ไม่สามารถทำได้และผู้มีอาชีพหาบเร่แผงลอยมองเพื่อนผู้มีอาชีพเดียวกันว่า เป็นผู้ได้รับการศึกษาน้อย ส่วนมากเป็นคนยากจน ต้องมีภาระทางครอบครัวมาก การลงทุนมักกู้ยืมจากผู้อื่น มีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครอบครัว ผู้ค้าหาบเร่และแผงลอยส่วนมากมีความขยันหมั่นเพียรดี รักอาชีพนี้ แต่มักขาดระเบียบ ขอบวางของเกะกะและชอบทำความสะอาด หาบเร่และแผงลอยทำให้สินค้าถูกกว่าในท้องตลาดทั่ว ๆ ไป แต่ก็ไม่คิดว่าการเสนอขายสินค้าในราคาถูกกว่าท้องตลาดจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้มีผู้มาใช้บริการมากขึ้น การซื้อสินค้าของลูกค้ามักเป็นไปโดยไม่ได้ตั้งใจมาก่อน

ผู้ใช้บริการหาบเร่และแผงลอยเป็นบุคคลจากทุกระดับการศึกษาและอาชีพ การใช้บริการนั้นเป็นทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ในความเห็นของผู้ใช้บริการหาบเร่และแผงลอย ผู้ค้าหาบเร่แผงลอยมีอาชีพนี้ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวและอาชีพนี้ทำให้มีรายได้พอสมควรและรวดเร็ว ผู้ประกอบอาชีพนี้คงจะเปลี่ยนอาชีพหากมีโอกาส แต่ก็คงมีไม่น้อยที่ไม่คิดจะเปลี่ยนอาชีพเลย

อาชีพหาบเร่และแผงลอยมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีของหาบเร่แผงลอยได้แก่ มีบทบาทในทางสังคมทำให้ประชาชนผู้ยากจน ไม่มีความขำนาญอะไรและมีการศึกษาน้อย มีอาชีพสุจริตที่มีรายได้พอสมควร ช่วยพยุงราคาสินค้ามิให้สูงขึ้นเร็วเกินไปและมีบทบาทในการกระจายสินค้าจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคอย่างรวดเร็ว เป็นต้น ส่วนข้อเสียได้แก่ กีดขวางทางสัญจรของประชาชนโดยทั่วไป เป็นปัญหาในทางด้านสุขภาพและอนามัย ส่งเสริมให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยและเกิดการแย่งขันด้านราคาอย่างไม่ยุติธรรมแก่ผู้มีร้านค้า เป็นต้น

พรรณทิพย์ เพชรมาก และ กัณณิกา อังศุณสมบัติ (2523) ได้กล่าวว่า แรงงานนอกระบบได้เป็นกำลังสำคัญในการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก ให้สามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ อาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบหลายอาชีพ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจเมืองได้อย่างชัดเจน เช่น บทบาทของหาบเร่แผงลอย ในการกระจายสินค้าและบริการ ช่วยลดค่าครองชีพในเมืองใหญ่ บทบาทของมอเตอร์ไซด์รับจ้างในกิจการขนส่งตามชอยต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพมหานคร

บทบาทของกิจการขนาดเล็กในการผลิตสินค้าราคาถูกและเพื่อการส่งออก ตลอดจนบทบาทของคนในชุมชนที่เป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกของเมือง

ผู้ประกอบการอาชีพเก็บและซื้อของเก่า เป็นกลุ่มคนจนเมืองและเป็นแรงงานส่วนหนึ่งของภาคเศรษฐกิจภาคคนอกระบบที่เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจเมือง โดยอาชีพเก็บและรับซื้อของเก่านี้เป็นอาชีพหนึ่งในหลายอาชีพนอกระบบที่สามารถสร้างอาชีพให้คนจนเมือง ที่มีการศึกษาต่ำ ขาดทักษะและเงินทุนที่จะประกอบอาชีพอื่น ให้สามารถทำงานหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวโดยไม่ต้องเป็นภาระแก่สังคม ก่อให้เกิดการจ้างงานที่ต่อเนื่องทั้งในร้านรับซื้อของเก่าและโรงงานแปรรูป ช่วยลดปริมาณและภาระในการกำจัดขยะในกรุงเทพมหานคร สามารถนำของเก่ามาใช้ประโยชน์ได้ใหม่ ลดต้นทุนในการผลิตสินค้า ลดการนำเข้าและทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้เป็นวัตถุดิบ

พัฒนา บุญอ่ำ (2535) ได้กล่าวถึง ระบบเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ มีลักษณะพึ่งพาระหว่างทุนนิยมกับวิถีการผลิตแบบชนบท อันเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ต่างกับเมืองอื่น ๆ ใน เอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา สภาวะการขยายตัวเกินขอบเขตของเมือง (over urbanization) อันเกิดจากการอพยพของประชากรจากชนบทสู่เมือง เนื่องมาจากปัญหาความกดดันเกี่ยวกับที่ดินทำกินในชนบทและโอกาสทางเศรษฐกิจที่เมืองดึงดูดชาวชนบทที่ยากจนให้เข้ามาในเมืองและเศรษฐกิจนอกระบบสามารถสนองการปรับตัวของผู้ที่อพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้เพราะ ข้อจำกัดในด้านการศึกษาที่ต่ำและการมีทุนน้อยไม่อาจนำแรงงานชนบทเหล่านี้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเมืองที่กำลังเติบโตด้วยทุนนิยมได้ ความร่วมมือทั้งในและนอกระบบ มีปรากฏการณ์ให้เห็นได้ในรูปของการดำรงบทบาทของพ่อค้าคนกลางที่มีทุนให้กู้กับผู้ประกอบการซึ่งเป็นแม่ค้าดอกไม้ย่านปากคลองตลาด แม้ออกเบี่ยจะสูงแต่เงื่อนไขการชำระระยะยาวทำให้พึ่งพากันด้วยความพอใจและแม่ค้าดอกไม้ที่ปากคลองตลาดไม่มีปัญหาด้านความร่วมมือที่จะได้จากสมาชิกในครอบครัว อันสะท้อนให้เห็นถึงความเติบโตในเศรษฐกิจนอกระบบที่จะดำเนินต่อไปควบคู่กับทุนนิยมในกรุงเทพฯ

สิริพร สมบูรณ์บูรณะ (2536) ได้กล่าวถึงคนค้ายขยะในชุมชนกองขยะชานเมืองว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นคนยากจน อพยพมาจากหลายทิศหลายทางซึ่งแต่ละกลุ่มมีพื้นฐานที่แตกต่างกัน เมื่อมาอยู่รวมในที่เดียวกันก็ดำรงลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนเองไว้ แต่สิ่งที่คนเหล่านี้พกมาด้วยคือ ความยากจน ความขาดแคลน ปัญหาครอบครัว เป็นต้น ชุมชนกองขยะจึงมักถูกมองว่าเป็น

"ขายขอบ" ของสังคมซึ่งเป็นภาวะหรือปัญหาของสังคม แต่ขณะเดียวกันพบว่าคนค้าขายขอบในชุมชน กองขยะมีหน้าที่ต่อเมือง ถ้าปราศจากคนกลุ่มนี้แล้ว เมืองย่อมจะเกิดปัญหาต่าง เช่น ขยะล้นเมือง ไม่มีผู้ทำหน้าที่กำจัดขยะ มลภาวะเป็นพิษ เป็นต้น ถึงแม้ว่าขยะจะเป็นตัวปัญหาของสังคม เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่รังเกียจ แต่สำหรับคนอีกส่วนหนึ่งในสังคม ขยะคือชีวิตของพวกเขา เป็นทรัพยากรที่มีค่า เพราะพวกเขาสามารถแปลงสภาพให้เป็นสินค้าและมีราคา โดยหน้าที่ดังกล่าวคนกลุ่มนี้ได้มีส่วนในการรักษาระบบนิเวศน์ของสังคมในปัจจุบัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีผู้ประกอบการอาชีพหาบเร่แผงลอย ในเขตนิคมอุตสาหกรรมนวนคร จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นแหล่งงานที่สำคัญในภาคเศรษฐกิจในระบบ (Formal Sector) แต่มีอาชีพอีกหลายประเภทในภาคเศรษฐกิจนอกระบบแอบแฝงอยู่มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาชีพหาบเร่แผงลอยทั้งที่อยู่ประจำจนเป็นพ่อค้าแม่ค้าเก่าประจำท้องที่และพ่อค้าแม่ค้าที่เร่ขายของโดยมีการเคลื่อนย้ายจุดขายตลอดทั้งวัน

2. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเน้นความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตในเมืองของผู้ประกอบการอาชีพหาบเร่แผงลอยและการพึ่งพาอาศัยรับประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจของอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบกับภาคเศรษฐกิจในระบบ

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

วิถีชีวิต (Way of life) : วิถีการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิด และการปฏิบัติที่ทำเป็นประจำ รวมไปถึงการใช้ชีวิตอยู่ในเมืองด้านทำมาหากิน (economic life) เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่และใช้เวลาพักผ่อนของผู้ประกอบการหาบเร่แผงลอย

เศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) : แบบวิธีการหารายได้ที่ไม่เป็นทางการ การประกอบธุรกิจไม่ได้รับการคุ้มครองทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการ เป็นการทำงานในกิจการขนาดเล็ก เป็นกิจการขนาดเล็กที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ใช้ทุนน้อยและเป็นลักษณะการผลิตแบบครอบครัว

เศรษฐกิจในระบบ (Formal Sector) : แบบวิธีการหารายได้ที่เป็นทางการ การประกอบธุรกิจได้รับการคุ้มครองทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการ เป็นการทำงานในกิจการขนาดใหญ่ เป็นกิจการที่ยุ่งยากซับซ้อน ใช้ทุนมากและใช้เทคโนโลยีเครื่องจักรกลอุตสาหกรรมทันสมัยในการผลิต

ผู้ประกอบการหาบเร่ (Hawker) : ผู้ใช้แรงงานหาบสินค้าที่บรรจุนหาบ โดยมีไม้คานวางบนไหล่ เพื่อนำสินค้าเคลื่อนที่ไปตระเวนขายตามแหล่งต่าง ๆ หรือการใช้แรงงานหรือเครื่องยนต์เคลื่อนย้ายสินค้าที่บรรจุนรถเข็น เพื่อนำสินค้าเคลื่อนที่ไปตระเวนขายตามแหล่งต่าง ๆ

ผู้ประกอบการแผงลอย (Vendor) : ผู้ที่ตั้งสินค้ายขายในสถานที่ซึ่งจัดไว้สำหรับขายสินค้าต่าง ๆ รวมถึง อาคาร แคร่ แท่น โต๊ะ แผง เลื่อ พื้นดิน เรือ หรือแพ

คนงานอพยพ (Migrant Workers) : คนงานอพยพขายหญิงจากชนบทเข้าสู่เมืองที่ประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบและในภาคเศรษฐกิจในระบบ

นิคมอุตสาหกรรมนวนคร (Navarinakhon Industrail Estate) : สถานที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม รวมไปถึงอาคาร บ้านเรือนและร้านค้าต่าง ๆ จำนวนมาก

วิธีการศึกษา และการเก็บข้อมูลในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยมีจุดเริ่มต้นจากการที่ผู้วิจัยมีความต้องการอยากรู้สภาพวิถีชีวิต ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจของผู้ประกอบอาชีพหาบเร่แผงลอย เรียกว่าเป็นการมองแบบอัตวิสัย (objective) คือการมองตามสภาพความเป็นจริงและปัจจัยอื่น ๆ ที่สนับสนุน คือ เป็นพื้นที่ ๆ เดินทางไปกลับสะดวกและการใช้ภาษากลางสื่อสารเข้าใจง่าย

การศึกษาวิจัยนี้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ขั้นตอนคือ

1. การศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary research) เป็นขั้นตอนแรกของการศึกษา โดยเป็นการทบทวนวรรณกรรม หนังสือ เอกสาร ตำราบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎี โครงสร้างหน้าที่นิยม แนวคิดเกี่ยวกับความทันสมัย แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมือง แนวคิดเศรษฐกิจนอกระบบ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลภาคสนามต่อไป

2. การวิจัยภาคสนาม (Field research) เป็นขั้นตอนหลังจากที่ได้ศึกษาวิจัยเอกสาร และ ทบทวนวรรณกรรมต่างๆ จนได้แนวทางในการศึกษาแล้ว ก็จะทำการศึกษภาคสนามโดย ใช้วิธี การศึกษาทางมานุษยวิทยา (Anthropological Approach) โดยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล (Informants)

การทำงานในภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ประกอบการหาแร่ แผลลอยในเขตนิคมอุตสาหกรรมนวนคร เพื่อศึกษาประวัติชีวิต (Life History) จำนวน 12 คน

2.1 การสังเกต ผู้วิจัยสังเกตการกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้ที่ประกอบอาชีพหาแร่ แผลลอย เช่น วิธีการทำงานและกระบวนการทำงาน ที่อยู่อาศัย อาหาร เสื้อผ้า การปฏิสัมพันธ์หรือ การพูดคุยกันระหว่างบุคคล

2.2 การสัมภาษณ์ การเลือกสัมภาษณ์ผู้ประกอบการหาแร่แผลลอยทั้ง 12 คน ผู้วิจัยใช้ ความสะดวกในด้านเวลาและความสมัครใจของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นเกณฑ์ในการสัมภาษณ์ คำถาม ต่าง ๆ ผู้วิจัยจะตั้งเป็นเค้าโครงคร่าว ๆ ไว้สำหรับเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยจะจัด เตรียมข้อมูลในการถามผู้ประกอบการหาแร่แผลลอย เพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นฐาน พยายามนั้นผู้ วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) เพื่อศึกษาประวัติการทำงาน เส้นทางสู่อาชีพ การเรียนรู้ในการประกอบการ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคล ต่าง ๆ รวมไปถึงทัศนคติเกี่ยวกับความยากจน อาชีพหาแร่แผลลอย และสังคมเมือง

การวิเคราะห์และแปลความจากข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบาย ลักษณะอาชีพหาแร่แผลลอย อิทธิพลของเมืองและเศรษฐกิจทุนนิยมต่อวิถีชีวิตและการปรับตัว ทางเศรษฐกิจ ในสังคมเศรษฐกิจนอกระบบของผู้ประกอบการหาแร่ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพวกชายขอบ และบรรยายอธิบายความสัมพันธ์ของอาชีพหาแร่แผลลอยซึ่งเป็นอาชีพหนึ่งในภาคเศรษฐกิจภาค นอกระบบ และเป็นระบบเศรษฐกิจย่อยในระบบเศรษฐกิจ โดยวิเคราะห์ตามทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่นิยม แนวคิดเกี่ยวกับความทันสมัยและแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมือง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในการศึกษา

1. ทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบกับภาคเศรษฐกิจ ในระบบ

2. ทำให้เข้าใจถึงการปรับวิถีชีวิตของคนงานอพยพในเมืองและคนจนเมืองในเศรษฐกิจนอกระบบและทราบถึงข้อจำกัดหรือปัญหาในการหารายได้ของคนงานอพยพและคนจนเมือง
3. ทำให้เข้าใจถึงของวิธีการหารายได้นอกระบบที่ยังคงปรากฏอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม
4. ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการหารายได้ ของผู้ประกอบการอาชีพหาบเร่แผงลอยในเมือง
5. ทำให้เข้าใจถึงความสำคัญของอาชีพในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ ที่ทำให้เกิดการสร้างงาน เช่น อาชีพหาบเร่แผงลอย